

УДК 373.2.

Абдыраева М., Асаналиева Ш. Т.

*Абдыраева М. – магистрант, С. Нааматов атындагы НМУ
Асаналиева Ш. – улук окутуучу, С. Нааматов атындагы НМУ*

БАЛАНЫ ИНСАН КАТАРЫ АР ТАРАПТУУ ӨНҮКТҮРҮҮ ҮЧҮН ОЮНДУН МААНИСИ

ЗНАЧЕНИЕ ИГРЫ ДЛЯ ВСЕСТОРОННЕГО РАЗВИТИЯ РЕБЕНКА КАК ЛИЧНОСТИ

THE IMPORTANCE OF PLAY FOR COMPREHENSIVE DEVELOPMENT OF A CHILD AS A PERSON

Аннотация. Бул макалада баланы инсан катары ар тараптуу өнүктүрүү үчүн оюндун маанисине көңүл бурулат. Авторлор педагогикалык процессте оюнду окутуунун каражаты катары колдонууга токтолушат.

Аннотация. В данной статье основное внимание уделяется значению игры для всестороннего развития ребенка как личности. Авторы акцентируют внимание на использовании игры как средства обучения в педагогическом процессе.

Abstract. This article focuses on the importance of play for the comprehensive development of a child as a person. The authors focus on the use of the game as a means of teaching in the pedagogical process.

Түйүндүү сөздөр: бала, инсан, маани, окуу, оюн, өнүктүрүү.

Ключевые слова: ребенок, личность, смысл, обучение, игра, развитие.

Key words: child, personality, meaning, learning, play, development.

Биз көп учурда билим берүүнүн эң маанилүү булагы бизди курчап турган дүйнө экенин унутуп, балдарга жатоону тануулап, ошону менен алардын ой жүгүртүү жөндөмүн чектейбиз

А.А. Сухомлинский

А.К. Уолт, К. Нансен, Р. Кауфман окуучулар үчүн активдүү окуу борборлору бардык жаратылыш кубулуштарын өз алдынча изилдөө үчүн, ошондой эле курчап турган жаратылышты изилдөө боюнча жеке көндүмдөрдү жана көндүмдөрдү өнүктүрүү үчүн жагымдуу шарттарды түзөт деп эсептейт.

2006-жылдан бери «Кыргызстандын тоолуу аймактагы жамааттардын өнүгүсүн колдоо» коомдук фонду Ага-Хан фондунун демилгеси менен жайыттарда (жайлоо) бала бакчалар ачылууда. Бул бүгүнкү күндө дүйнөдө тендеши жок уникалдуу долбоор. Мындай бакчалар бийик тоолуу аймактардын тургундарына кадимки жашоо образын бузбастан, балдарына билим берүүгө мүмкүнчүлүк берет. Долбоордун маңызы - жайлоодо өзүнчө боз үйдө жайгашкан көчмө бала бакча уюштурулуп жатат. Мугалимдер жана тарбиячылар атайын курстардан өткөн жергиликтүү тургундардын арасынан тандалып, окутуу жайкы каникул учурунда ишке ашат, программа ошондой эле балдарды үч сааттык убакыттан көп жүктөбөйт. Программа кыргыз элинин жаратылышы жана каада-салты менен жакындан таанышууга багытталган.

Бул программанын алкагында ата-энелер жайлоодо окутулду. Этнопедагогика боюнча тренингдин максаты балдарды тарбиялоодо этнопедагогиканын ролу жана мааниси; балдар менен балдардын жана чоңдордун ортосундагы коомдук мамилелерди

өнүктүрүү, адамдар менен жаратылыштын гармониясын өнүктүрүүдө этнопедагогиканын ролу. Ата-энелерди окутуунун бардык программалары жакшы натыйжаларды берет, алар баарын кунт коюп, балдарына көбүрөөк көңүл бурууга үйрөтүшөт жана ата-энелер – биринчи мугалимдер экенин унутпоосун эскертет. Кыргыздын оозеки чыгармачылыгында төмөнкү саптар бар: «Мен дүйнөнү апам менен тааныгам», менимче, бул сөздөр ата-энелерди балдарын тарбиялоого тынымсыз үйрөнүүгө түрткү берет, анткени биз кичинекей кезибизден бери салынган жана биз өткөн баалуулуктардын баары балачак убакыта. Бойго жеткен муун туруктуу болушу керек жана алардын алып жүрүүчүлөрү улуу муун - ата-энелер болушу керек. Мунун баарын балага үйрөтүүнүн бир ыкмасы бул-оюн.

Оюндар баланын жеке инсан катары калыптанышына, болмушту таанып билишине, чыгармачыл шыгынын өркүндөшүнө зор өбөлгө болот. Балдар оюну — балдардын активдүү иш-аракетинин бир түрү. Оюнда балдар турмуштук окуяларды, өзгөчө улуулардын кылык-жоругун туурай турган иш аракет [5].

Оюн – бул чондор тарабынан балдарды тарбиялоо үчүн колдонгон, аларга предметтер менен, ыкмалар жана байланыш каражаттары менен ар кандай аракеттерди үйрөтүүчү балдардын иш-аракеттеринин бири. Оюнда бала инсан катары өнүгөт, анын психикасы калыптанат, андан кийин анын окуу жана эмгек ишмердүүлүгүнүн ийгилиги, адамдар менен болгон мамилеси дал ушул аракеттерине көз каранды болот. Иштин бул түрү, оюн- бала кездеги ар тараптуу өнүгүүнүн негизги каражаты болуп саналат. Оюн мектепке чейинки балдардын өнүгүүсүнө чоң таасирин тийгизет. Балдар ойногондо, алар өнүгүүнүн бардык чөйрөлөрүндө: когнитивдик, физикалык, коммуникативдик жана социалдык/эмоционалдык жөндөмдөрүн өркүндөтүшөт.

Бала башка адамдардын ролдорун өзүнө алып, өзгөчө оюн шарттарында аларга мүнөздүү болгон аракеттерди жана мамилелерди ишке ашырган элестүү кырдаал оюндун негизги бирдиги болуп саналат деген Элькониндин [2, с. 33] гипотезасы өзүнүн балдарынын оюнун көрүп олтуруп тастыкталган. Анын ой жүгүртүүсү боюнча, мындай оюн кырдаалын түзүүнүн маанилүү учуру баалуулуктарды бир объекттен экинчисине өткөрүп берүү болуп саналат. Бул идея жаңы эмес. Ж. Селли мындай деп жазган: «Балдар оюнунун маңызы - бул жерде биз балдар оюнунун эң кызыктуу өзгөчөлүгү болгон нерсе менен - эң маанисиз жана эң келечектүү нерселердин чыныгы жандыктарга айланышы менен жолугуп жатабыз» [4].

Оюн балалыктын ажырагыс бөлүгү, билим берүүнүн жана өнүктүрүүнүн маанилүү каражатынын бири [7]. Бул кубаныч жана канааттануу гана алып келбестен, баланын инсан катары калыптандырууда негизги ролду ойнойт. Эми биз балдардын ар тараптуу өнүгүүсү үчүн оюн эмне үчүн абдан маанилүү экенин карап чыгалы:

Коомдук өнүгүү же дареметти жогорулатуу

Оюндар башка балдар жана чондор менен өз ара аракеттенүүнү камтып, бул социалдык көндүмдөрдү өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт. Оюндун жүрүшүндө балдар кызматташууга, бөлүшүүгө, чыр-чатактарды чечүүгө жана топ менен чечим кабыл алууга үйрөнүшөт. Алар эмпатияны [6], башкалардын сезимдерин түшүнүү жана достук мамилелерди куруу жөндөмүн өрчүтүшөт.

Башталгыч класстын балдарынын социалдык өнүгүүсү үчүн башка балдар менен кызматташуу, баарлашуу жана өз ара аракеттенүү көндүмдөрүн өнүктүрүүгө көмөктөшүүчү ар кандай оюндар сунушталышы мүмкүн. Бул командалык иш оюндары. Бул оюндар командада гана аткарыла турган ар кандай тапшырмаларды камтыйт. Мисалы, "Эң бийик курулуш мунарасын куруу" же "Баштыктарды кийип алып чуркап,

тоскоолдуктарды жеңүү". Ролдук оюндар. Балдар чоңдордун жүрүм-турумун туурап же жашоодогу ар кандай кырдаалдарды ойноп, ар кандай ролдорду жана сценарийлерди ойноо, бул жана башка оюндарды үй бүлөөдө дагы ойноону сунуштасак болот. Мисалы, "Дарыгер жана бейтап", "Дүкөн" же "Мектепте" оюну.

Эмпатияны өнүктүрүү оюндары

Бул оюндар балдарга башка адамдардын сезимдерин түшүнүүгө жардам берет жана эмпатиянын өнүгүшүнө өбөлгө түзөт. Мисалы, балдар эмоциялары менен бөлүшө турган "Мен эмнени сезип жатам?" оюну же "Адам жана көлөкө" оюну, анда балдар өздөрүн башка адамдардай сезүүгө аракет кылышы мүмкүн.

Ролду тапшыруу: Оюндун катышуучуларына ар кандай каармандардын же жаныбарлардын ролдорун кезектешип алып, алардын сезимдерин, каалоолорун жана муктаждыктарын сүрөттөп берүүгө мүмкүнчүлүк алат. Бул аларга башкалардын сезимдерин жакшыраак түшүнүүгө жардам берет.

Күзгү оюну: Эки адам бетме-бет отурушат. Бир адам кыймылдарды жасайт же эмоцияларды билдирсе, экинчиси аларды мүмкүн болушунча так кайталоого аракет кылат. Бул башка адамдын сезимдерин түшүнүүгө жана тууроого аракет кылганда эмпатия көндүмдөрүн өнүктүрүүгө жардам берет.

Мен эмнени сезип жатам?: Бир адам кырдаалды же тажрыйбаны сүрөттөсө, башка катышуучулар анын кандай сезимде экенин билиши керек. Андан кийин биринчи адам кандай сезимдерди жана эмне үчүн башынан өткөргөнүн так түшүндүрөт. Бул катышуучуларга башкалардын эмоцияларын сезүү жана түшүнүү жөндөмүн жакшыртууга жардам берет.

Эмоционалдык карта ойноо: Ар кандай эмоциялар (кубаныч, кайгы, коркуу, ачуулануу ж.б.) менен карталардын топтомун түзүңүз. Катышуучулар картаны тараратылып жана алар ошол эле эмоцияларды сезгени же башка бирөөнүн башынан өткөргөнүн көргөнү тууралуу окуяны айтып бериши керек.

Эмпатия дөңгөлөгү: Кагазга чоң дөңгөлөк тартыңыз жана аны секторлорго бөлүңүз, алардын ар бири жашоонун ар кандай чөйрөлөрүн (үй-бүлө, достор, жумуш, коом ж.б.) билдирет. Катышуучулар ар бир тармакта кандай сезимдерди баштан кечирип жатканын жазып же талкуулап, өз ойлорун топ менен бөлүшүшү керек.

Бул оюндар катышуучуларга эмпатияны, башка адамдардын сезимдерин сыйлоону жана алардын көз карашын түшүнүү жөндөмүн өнүктүрүүгө жардам берет.

Коммуникация көндүмдөрүн өнүктүрүү оюндары

Бул оюндар өз оюн билдирүү жана башкаларды угуу жөндөмүн өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт. Айлананын ичиндеги сөз оюнунда катышуучулар тегеректе отурушат. Кимдир бирөө сөздү айтуу менен баштайт. Кийинки адам мааниси боюнча мурункусу менен байланышкан сөздү айтышы керек. Ошентип, айланада бир окуя же ангеме түзүлөт. Бул оюн тез ойлонууну жана так байланышты талап кылат. Ролдук оюндарда катышуучулар ар кандай каармандардын ролдорун аткарып, баарлашуу, көйгөйлөрдү чечүү жана макулдашууга жетишүү керек болгон сценарийлерди ойношот. Чоочун шаар оюнунда ар бир катышуучуда шаар тууралуу маалымат топтому бар, бирок ар биринде маалыматтын бир бөлүгү гана бар. Көбүрөөк билүү үчүн алар баарлашып, маалымат бөлүшүшү керек. Тарыхты түзүү оюну үчүн катышуучулар тегерекчеге отурушат. Бир адам бир сүйлөм менен окуяны баштайт. Андан кийин кийинки адам өзүнүн сунушун кошот ж.б.у.с. Бул жакшы баарлашууну жана башкаларды угуу жөндөмүн талап кылат. «20 суроо», «Мен киммин?», «Туура жана калп» оюндарында бир адам объекти же каарманды тандайт, ал эми калган катышуучулар анын кандай объект экенин же ким экенин билүү үчүн жабык

суроолорду бере алышат, же аныктамаларды угушат ("ооба" же "жок" деп жооп бере аласыз). Бул суроолорду түзүү жана жоопторду чечмелөө көндүмдөрүн жакшыртат. Классикалык «Телефон оюнунда» катышуучулар тегерекчеге отурушат. Биринчи адам кошунасынын кулагына бир нерсе шыбырады, ал аны тегерете өткөрүп берет. Билдирүү акыркы адамга жеткенде, ал уккандарын үн чыгарып айтат.

Адатта билдирүү бурмаланып, так баарлашуунун маанилүүлүгүн баса белгилейт.

Бул оюндар катышуучуларга угуу, ой жүгүртүү жана башкалар менен макулдашууну камтыган баарлашуу жөндөмдөрүн жакшыртууга жардам берет.

Бул оюндар балдардын социалдык көндүмдөрүн өнүктүрүүгө гана жардам бербестен, убакыт өткөрүүнүн жана класстык мамилелерди чындоонун жагымдуу жолу болмокчу. *Физикалык өнүгүү*

Көптөгөн оюндар моторикасын өнүктүрүүгө, кыймылдарды координациялоого жана ден соолукту чындоого жардам берген физикалык активдүүлүктү талап кылат. Коопсуз жана жагымдуу физикалык көнүгүүлөрдү камсыз кылуу үчүн ар бир баланын жашын жана физикалык мүмкүнчүлүктөрүн эске алуу маанилүү.

Чуркоо, секирүү, топ ыргытуу – мунун баары баланын күчүн, чыдамкайлыгын жана эпчилдигин өнүктүрөт. Тоскоолдуктарды жеңүү-жаздык, картон, отургуч ж.б. аркылуу уюштурса болот. Балдар бул тоскоолдуктарды айланасында чуркап, секирип же астынан сойлоп өтүшү керек. Баскетбол, футбол, волейбол жана теннис оюндары балдарга координацияны, туруктуулукту жана күчтү өнүктүрүүгө жардам берет [3].

Балдар белгилүү бир санда же белгилүү бир убакыттын ичинде секирүү керек. Бул күч жана туруктуулукту өнүктүрүүгө жардам берет. Жагымдуу бий кыймылдары балдарга ийкемдүүлүктү, координацияны жана туруктуулукту өнүктүрүүгө жардам берет. Эстафеталык жарыштар- балдарды командаларга бөлүп жана алар чуркоо, буюмдарды жылдыруу же башка физикалык аракеттерди жасоо үчүн эстафеталык жарыштарды уюштуруңуз. Ийкемдүүлүк көнүгүүлөрү -Бурмалоо, чөгөлөп, жыгылып калуу ж.б. сыяктуу чоюу жана ийкемдүүлүк көнүгүүлөрүн кошуу сунушталат.

Когнитивдик өнүгүү

Оюнда балдар эксперимент жасап, изилдеп, ар кандай маселелерди чечүүнү үйрөнүшөт. Алар логикалык ой жүгүртүүнү, фантазияны, чыгармачыл ой жүгүртүүнү жана абстракттуу ой жүгүртүү жөндөмүн өнүктүрөт. Көптөгөн оюндар эс тутумдун, көңүл буруунун жана концентрациянын өнүгүшүнө да салым кошот.

Эмоционалдык өнүгүү

Оюн балдарга сезимдерин жана эмоцияларын билдирүүгө, ар кандай ролдорду жана сценарийлерди өздөштүрүүгө мүмкүндүк берет. Алар эмоцияларын башкарганды, өзүн-өзү сыйлоону жана өзүнө болгон ишенимди өнүктүрүүнү үйрөнүшөт. Оюн ошондой эле балдарга көйгөйлөрдү чечүү жана өзгөрүүлөргө көнүү көндүмдөрүн үйрөнүүгө жардам берет. *Тилди өнүктүрүү*

Оюндун жүрүшүндө балдар тил аркылуу бири-бири менен баарлашышат. Сөз байлыгын кеңейтип, сүйлөмдөрдү туура түзүүнү, ой-пикирин айтууну үйрөнүшөт. Ролдук оюндарды ойноо өзгөчө коммуникация көндүмдөрүн өнүктүрүүгө жана тил тажрыйбасын байытууга өбөлгө түзөт.

Демек, баланын өнүгүүсүндө оюн баа жеткис роль ойнойт. Ошондуктан балдарды ойноого үндөп, алар үчүн жагымдуу оюн чөйрөсүн түзүп, өнүгүүнүн бул жагына тийиштүү көңүл буруу зарыл. Ата-энелер оюндун маанисин, мазмуунун, манызын билип, социалдык, физикалык, когнитивдик, эмоционалдык жана тилдик көндүмдөрдү өнүктүрүүгө умтулушу керек. Бул келечекте ийгиликтүү адаптация жана өзүн-өзү ишке

ашыруу үчүн зарыл болгон көндүмдөрдү өнүктүрүүгө билим берүү программасындагы адекваттуу шарттарды жана туура уюштурууну түзүүдө оюн жеке психикалык функцияларды да, ошондой эле баланын инсан катары калыптанышына чон таасир тийгизет.

Адабияттар:

1. Выготский Л.С. Собрание сочинений в 6 т. Т.5. Основы дефектологии. – М.: Педагогика, 1983. – 368 с.
- 2.Эльконин Д.Б. Психология игры –М: Владос, 1999-33 с.
3. Кыргызская Республика в переходный период. Азиатский Банк Развития, Март 1998 г.
4. Конвенция о правах ребенка (ООН. Нью-Йорк. 1991.)
5. Special needs in the classroom: (Teacher education; Resource pack). – France: UNESCO, 1993. – 195 p.
6. Рахимова М.Р. Панкова Т.В. Калдыбаева А.Т. История дошкольного воспитания Кыргызстане: традиции и инновации. Учебное пособие. - Б., 2004. - 208-214
7. Сухомлинский В.А.Разговор с молодым директорам школы. – М., 1973.стр-9.